

ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ ВЫЯВЛЕНИИ ТРУПА, ВИСЯЩЕГО В ПЕТЛЕ

Куприянова Л. С., Гусева В. А., Савчук Т. И.

Рассмотрены особенности взаимодействия следователя с судебно-медицинским экспертом и экспертом-криминалистом во время осмотра места происшествия при выявлении трупа, висящего в петле. Приведены основные данные, которые должны быть зафиксированы в протоколе осмотра места происшествия и будут учтены в дальнейшем следователем для установления обстоятельств преступления.

Ключевые слова: осмотр места происшествия, труп, висящий в петле, взаимодействие следователя с судебно-медицинским экспертом и экспертом-криминалистом.

PECULIARITIES OF EXAMINING THE ACCIDENT SCENE WHEN THERE WAS FOUND A CORPSE HANGING IN THE NOOSE

Kupriianova L. S., Husieva V. O., Savchuk T. I.

The investigation of felonies against the life and health of a person cannot be conducted without the use of special knowledge in the area of forensic medicine. That is why the interaction of investigation officers with medical expert institutions is of great importance. This aspect acquires special importance when there was a corpse discovered and the fact of death was established. In order to ensure a complete and objective examination the of accident scene when there was found a corpse hanging in the noose it is very important to have a clear distribution of duties along with the close interaction of the investigator with the forensic medical expert and doctor, as well as with the criminalist expert. In order to competently draw up a protocol of the accident scene examination and record various peculiarities of items to be examined the investigator has to make the fullest use of the knowledge these persons have using his own legal knowledge, so that while still examining the accident scene he would get the correct understanding of the case and take the right course in the investigation.

Keywords: accident scene examination, a corpse hanging in the noose, interactions of the investigator with the forensic medical expert and criminalist expert.

УДК 343.98:068

С. М. Лозова, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ, УЧИНЕНИХ ОСОБАМИ З ПСИХІЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ АБО ТИМЧАСОВИМИ РОЗЛАДАМИ ПСИХІКИ

Висвітлено специфіку планування розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими

розладами психіки. Розглянуто тактичні особливості проведення допиту залежно від ситуації розслідування та процесуального статусу особи.

Ключові слова: психічні захворювання, тимчасові розлади психіки, неосудність, психічний стан особи, ситуації допиту.

Розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки, вимагають від слідчого встановлювати низку обставин, пов'язаних із визнанням особи неосудною. Крім того, трапляються випадки, коли особа, яка вчинила злочин, симулює психічну хворобу, або навпаки, є психічно хворою й приховує цей факт (дисимуляція). Зазначені обставини зумовлюють специфіку планування розслідування таких злочинів. Це спричиняє необхідність пошуку нових криміналістичних підходів до отримання, аналізування та використання доказової інформації в процесі досудового розслідування цих злочинів, що ще не знайшло повного відображення в юридичній літературі.

Проблеми розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки, були предметом дослідження в роботах Ю. М. Антоняна¹, А. І. Галагана², С. А. Копиткіна³, Р. В. Радаєва⁴ та ін. Але в криміналістиці майже не досліджувалися питання планування розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки. Не були предметом розгляду й тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту. Отже, питання криміналістичного забезпечення розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки, є актуальними та потребують дослідження. Це зумовило поставлення перед криміналістами завдання щодо визначення специфіки планування розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки, та розроблення тактичних прийомів проведення допиту.

Отже, метою статті є визначення специфіки планування розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки, та розроблення тактичних прийомів проведення їх допиту.

Розслідування злочинів вимагає високої організації слідчої роботи, у здійсненні якої великого значення набуває планування розслідування.

¹ Див.: Антонян Ю. М. Преступность и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев. — М. : Наука, 1987. — 208 с.

² Див.: Галаган А. И. Особенности расследования органами внутренних дел общественно опасных деяний лиц, признаваемых невменяемыми : учеб.-практ. пособие / А. И. Галаган ; отв. ред. А. Я. Дубинский — К. : НИИРПО КВШ МВД СССР, 1986. — 84 с.

³ Див.: Копыткин С. А. Криминалистическая характеристика преступлений, совершенных лицами, страдающими психическими расстройствами / С. А. Копыткин // Рос. следователь. — 2010. — № 16. — С. 23–26.

⁴ Див.: Радаев В. В. Расследование преступлений, совершенных лицами с психическими недостатками / В. В. Радаев. — Волгоград, 1987. — 220 с.

Планування є важливою передумовою, організаційною основою розслідування злочинів, засобом, що забезпечує впорядкованість розслідування, дією, спрямованою на забезпечення його успіху¹. Результати слідчо-судової практики, аналізування криміналістичної літератури показують, що планування розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами, які страждають на психічні захворювання або тимчасові розлади психіки, мають певні особливості. Так, на підставі зібраних даних можуть висуватися такі версії щодо психічного стану особи:

- суспільно небезпечне діяння вчинене особою в стані неосудності;
- психічна хвороба настала після вчинення злочину;
- суспільно небезпечне діяння вчинене особою в стані тимчасового психічного розладу;
- особа симулює психічну хворобу;
- особа є психічно хворою, але приховує це (дисимуляція).

Під час висунення версій щодо розслідування досліджуваних злочинів слід мати на увазі, що психічні захворювання (розлади) можуть використовувати зацікавлені особи (підбурювачі) з метою підштовхування хворих до вчинення певних злочинних дій, оскільки психічно хворі особи дуже схильні до навіювання (наприклад, при одній із форм олігофренії – дебільності).

У ході відпрацювання версії щодо психічної хвороби особи, крім звичайних завдань першочергового етапу розслідування, необхідним є збирання інформації стосовно психічного стану особи, яка підозрюється в учиненні суспільно небезпечних дій. Потрібна інформація може бути отримана під час огляду місця події, аналізування слідової обстановки якого дозволяє судити (з певною мірою ймовірності) про психічні особливості злочинця. Треба звернути увагу на таке: невмотивованість і невпорядкованість дій, явна алогічність поведінки на місці події (наприклад, розчленування трупа потерпілого без яких-небудь спроб приховати його частини; переміщення трупа з малоосвітленого місця на більш освітлене; заволодіння недорогими речами жертви й залишення без уваги коштовних речей при наявності можливості реального вибору; викрадення речей, що сприяють актуалізації сексуальних переживань (наприклад, предметів жіночої білизни); особлива жорстокість відносно жертви, вияви садизму, сексуальної патології; алогічність пошкоджень обстановки; деякі інші сліди аномальної активності, що виявляються ззовні.

Як зазначалося в криміналістичній літературі, слідчий перевіряє висунуті версії з кримінального провадження шляхом проведення слідчих (розшукових) дій². Проведення окремих слідчих дій під час розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки, має свої тактико-психологічні особливості.

Особливого значення в кримінальному провадженні даної категорії злочинів набувають допити потерпілих, свідків, якими можуть бути родичі, колеги, знайомі підозрюваного.

¹ Див.: Криміналістика : підручник / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. — Х. : ХНУВС, 2011. — С. 385.

² Див.: Там само. — С. 49.

Допит – це слідча дія, яка полягає в одержанні у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку показань від осіб, які володіють відомостями, що мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні¹. На тактику допиту суттєво впливає процесуальний статус допитуваного. Залежно від процесуального статусу допитуваної особи допит поділяється на види: 1) допит свідка; 2) допит потерпілого; 3) допит підозрюваного; 4) допит експерта. Найбільш поширеними при розслідуванні даної категорії злочинів є допити потерпілих і свідків-очевидців.

Під час *допиту потерпілих і свідків-очевидців* при розслідуванні суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки, з'ясовуються всі обставини вчиненого діяння. До них належать такі: що саме сталося; поведінка злочинця (порушника) до, у момент учинення та після діяння; можливі особливості поведінки порушника й у чому вони полягали; дії порушника щодо опору, який чинив потерпілий; певні особливості мовлення, міміки, рухів тіла. У ситуації, коли особа правопорушника відома потерпілому або свідкам, з'ясовується вся можлива інформація щодо його психічного стану. Коли особа невідома, однак допитувані висувають припущення щодо її психічної неповноцінності, то слідчому необхідно докладно з'ясувати, на підставі яких ознак зроблене таке припущення.

У ході допиту свідків із числа близьких родичів, знайомих, колег підозрюваного слід з'ясувати такі питання: на які хвороби страждала особа, як у дитинстві, так і дорослому віці; які травми отримувала; чи не перебувала особа на обліку (лікуванні) у психоневрологічному диспансері, а якщо так, то в якому саме, ступінь і характер захворювання, коли й з яким діагнозом була виписана; чи не вчиняв підозрюваний раніше суспільно небезпечних діянь, а якщо так, то які саме, з якими наслідками.

Як уже зазначалося, на обрання тактики допиту впливає низка чинників, серед яких одним з найбільш суттєвих є позиція допитуваної особи (ситуація допиту). Незалежно від процесуального статусу допитуваної особи її позиція може сприяти вирішенню завдань слідчого (безконфліктна ситуація), а може й заважати цьому (конфліктна ситуація). Загальні тактичні прийоми допиту, притаманні конфліктній і безконфліктній ситуаціям, достатньо розглядалися в криміналістичній літературі². Однак, ураховуючи ці тактичні прийоми й рекомендації, при розслідуванні суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки, слід виокремити дві ситуації допиту залежно від стану особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння:

— коли психічний стан особи не виключає можливості проведення допиту;

¹ Див.: Криміналістика : підручник / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. — С. 290.

² Див., напр.: Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. — 4-е вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2008. — 464 с.; *Разумов Э. А.* Практическое руководство по криминалистике : учеб.-практ. пособие / Э. А. Разумов ; под ред. И. П. Красюка. — К. : Элит Принт, 2011. — 465 с.

— коли психічний стан особи категорично виключає можливість проведення допиту.

Коли психічний стан особи не виключає можливості проведення допиту, слідчий повинен ретельно підготуватися до нього: проаналізувати матеріали кримінального провадження (як докази, так і оперативні дані), зібрати максимально докладну інформацію щодо особистості допитуваного (допити свідків, матеріали медичних карток); сформулювати питання й продумати їх послідовність; підготувати спеціальні питання шляхом вивчення спеціальної психіатричної літератури або отримання консультації лікаря-психіатра щодо можливості й доцільності емоційного або логічного впливу на допитувану особу. Необхідність участі спеціаліста-психіатра в підготуванні до допиту підозрюваного та в проведенні цієї дії особливо підсилюється в тому разі, коли: а) у слідчого виникають обгрунтовані підозри в самообмові особи із психічними аномаліями або в обмові нею інших осіб; б) підслідний неодноразово й без видимих на те причин змінює свої показання, невмотивовано відмовляється від давання показань, повідомляє явно вигадані, абсурдні відомості, припускається кількаразових ефективних розрядок при контактах зі слідчим, а часом і з іншими особами (наприклад, зі співкамерниками, тюремною адміністрацією); в) слідчий має допитувати особу, яка страждає на глибокі аномалії психіки (шизофренію, епілепсію, маніакально-депресивний психоз).

У процесі спілкування зі спеціалістом слідчий може одержати консультації з різних питань у галузі психіатрії, відомості про відповідну спеціальну літературу, яку йому необхідно вивчити. Так, психіатр може надати допомогу слідчому з таких завдань розслідування: а) у визначенні кола осіб, на яких доцільно звернути увагу для встановлення особистості правопорушника; б) у визначенні особливостей поведінки тих або інших груп населення, що страждають на психічні захворювання; в) у встановленні шляхів і методів виявлення правопорушника, які заходи необхідно використовувати для викриття самообмови з боку психічно хворого; г) у прогнозуванні поведінки таких осіб після вчинення ними правопорушень. Допомога фахівця може знадобитися слідчому й при підготуванні матеріалів для призначення й проведення судово-психіатричної експертизи відносно особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, а також у разі ознайомлення з висновком експертизи обвинуваченого, який симулює психічне захворювання, у процесі діагностики симуляції.

Відзначимо, що матеріали слідчої практики свідчать про те, що в ході першого допиту особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, деякі слідчі практикують ставити допитуваному питання: чи не страждаєте Ви психічним захворюванням і чи не перебували Ви коли-небудь під спостереженням психіатра (редакція питання може бути дещо іншою)? На наш погляд, подібне питання може бути припустимим, а в деяких випадках досить корисним. Разом із тим слідчому треба пам'ятати, що допитуваний може сприйняти його негативно. Деякі особи обурюються самою підозрою на наявність у них психічного розладу, розцінюють це як приниження їх гідності, відмовляються відповідати. Тому при ставленні таких питань слідчий повинен бути так-

товним і обережним, урахувати особливості особистості допитуваного й ситуації, у якій доречно (або, навпаки, недоречно) ставити таке питання. Зазначимо, що іноді прямого ставлення такого питання слідчому вдається уникнути, спокійно й доброзичливо попросивши підозрюваного розповісти про себе, про проблеми, які його турбують, його взаємини з оточуючими особами, аби отримати загальне уявлення про його психічний стан.

Під час допиту, якщо в слідчого є обґрунтовані припущення стосовно психічної хвороби особи, яка не виключає осудності, слід з'ясувати такі питання:

— чи немає в допитуваної особи будь-яких хворобливих виявів, чи не вважає вона, що на щось хворіє, а якщо так, то на що саме, у чому полягає її захворювання;

— якщо особа заявляє про психічну хворобу, то треба запитати, як давно вона хворіє, де лікується, чи не перебуває на обліку й де саме;

— про подію злочину, її дії з підготування, можливих співучасників, осіб, яким вона розповідала про свої плани або осіб, які її підбурювали до вчинення злочину, хто саме, за яких обставин, чи пропонували їй винагороду;

— що вона відчувала після вчинення злочину; кому розповідала; чи не вчинювала вона чогось подібного раніше, а якщо так, то за яких обставин.

У другій ситуації, коли психічний стан особи категорично виключає можливість проведення допиту, слід звернути увагу на інші слідчі (розшукові) дії, де підозрюваному відводиться пасивна роль, наприклад, обшук, пред'явлення для впізнання, освідчування.

З огляду на викладене зазначимо, що для підвищення ефективності розслідування суспільно небезпечних діянь, учинених особами з психічними захворюваннями або тимчасовими розладами психіки, слід урахувати особливості планування розслідування злочинів цієї категорії (висування версій), типові ситуації розслідування, можливість симуляції та дисимуляції особами психічних розладів і залежно від цього тактико-психологічні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій. При проведенні допитів по злочинах досліджуваної категорії треба звернути особливу увагу на підготовчий етап, який характеризуватиметься ретельним збиранням і вивченням матеріалів щодо особистості допитуваної особи (допити свідків, матеріали медичних карт та ін.), використанням спеціальних знань (вивчення спеціальної літератури, консультації обізнаних осіб, залучення психіатра як спеціаліста під час допиту).

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННО ОПАСНЫХ ДЕЯНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ ЛИЦАМИ С ПСИХИЧЕСКИМИ ЗАБОЛЕВАНИЯМИ ИЛИ ВРЕМЕННЫМИ РАСТРОЙСТВАМИ ПСИХИКИ

Лозовая С. Н.

Освещена специфика планирования расследования общественно опасных деяний, совершенных лицами с психическими заболеваниями или временными расстройствами психики. Рассмотрены тактические особенности проведения допроса в зависимости от ситуации расследования и процессуального статуса лица.

Ключевые слова: психические заболевания, временные расстройства психики, невменяемость, психическое состояние лица, ситуации допроса.

**PECULIARITIES OF INVESTIGATING SOCIALLY DANGEROUS ACTS,
COMMITTED BY PERSONS WITH MENTAL ILLNESSES
OR TEMPORARY MENTAL DISORDERS**

Lozova S. M.

In order to raise the effectiveness of investigating socially dangerous acts, committed by persons with mental illnesses or temporary mental disorders it is important to take into account the peculiarities of the planning stage in this types of cases, typical investigation situations, malingering or defensiveness of people with mental disorders as well as tactical and psychological peculiarities of conducting certain investigation acts. In criminal proceedings of this type of crimes an important role is played by interrogations of the injured parties, witnesses, who may be the suspect's relatives, colleagues, acquaintances. The choice of the interrogation tactics is conditioned by a number of factors with one of the most important factor – the position the interrogated person has taken (the interrogation situation). In the interrogation as part of investigating this type of crimes, it is of primary importance to pay attention to the preparatory stage with the thorough research and analysis of the acquired information regarding the character of the person being interrogated (witnesses' testimony, medical records, etc.), the use of special knowledge (study of specialized publications, consulting informed persons, involving a psychiatrist as an expert during interrogation).

Keywords: mental illnesses, temporary mental disorders, mental insanity, person's mental state, interrogation situation.

УДК 343.98

В. О. Яремчук, асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

**ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТА
ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Розглянуто процесуальне становище спеціаліста в кримінальному провадженні, визначене чинним КПК України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють його діяльність. Проаналізовано деякі права та обов'язки спеціаліста, які вперше закріплені в кримінальному судочинстві. Визначено проблемні питання, пов'язані із взаємодією слідчого та спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій. Надано пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації залучення спеціаліста під час здійснення таких дій.

Ключові слова: спеціальні знання, спеціаліст, слідча (розшукова) дія, кримінальне провадження.